

FORSKNINGSETIKK

NR. 02-03/ Oktober 2012 // 12. ÅRGANG

AKTUELT ETIKK I PH.D. - UTDANNINGEN

VEILEDERROLLEN

TVIL OM FORSKNING

22. JULI - FORSKNING

PLAGIAT IGJEN

ORDET PLAGIAT BEGYNNER Å BLI en gjenganger i det akademiske miljø. Plagiat defineres i Wikipedia som: **Plagiat** (fra *senlatin*: *plagium*, som opprinnelig betegnet «tyveri av mennesker» eller «menneskerov») er urettvis imitasjon, etterligning eller kopiering av et *åndsverk* som hevdes og fremstilles, enten i sin helhet eller deler av, som noe man har skapt selv; litterært, vitenskapelig eller kunstnerisk tyveri.

Både høy og lav ser ut til fra tid til annen å benytte seg av «klipp og lim»-metoden eller «glemmer» god henvisningsskikk. Jeg søkte på ordet plagiat på forskning.no og fant ikke mindre enn 15 artikler om problemet bare etter 2007. Hvis vi søker i internasjonale artikler, finner vi temaet debattert ukentlig.

Problemet øker, ikke bare i Norge, men også internasjonalt. Flere rapporter bekrefter dette (blant annet omtalt på siden «Sett og Hørt» i dette nummeret). Det spekuleres på hvorfor; et stort krav til akademisk produksjon og ære og berømmelse på forskerhimelen kan være noen av årsakene. Da kan enkelte fristes til snarveier.

Forskningsetiske komiteer har som en av sine oppgaver, å bidra til forebygging av uredelig forskning. En kartlegging gjennomført i 2011/2012 viser at det allerede gjøres en stor innsats innen forskningsetikk ved mange institusjoner, både når det gjelder undervisning og utvalgsarbeid. Men komiteene mener det er viktig å legge til rette for et bedre samarbeid institusjonene imellom. Ett av tiltakene nå i høst er økt oppmerksomhet på forskningsetikk for ph.d. – stipendiater. Derfor inviteres veiledere og undervisere fra universitet og høyskoler til seminar. Målet er å danne nettverket Forskningsetisk forum, et sted for erfaringsutveksling og debatt.

Bladet Forskningsetikk følger opp temaet med en artikkel om veilederrollen, en rolle som ikke bare er enkel. En veileder skal få sin kandidat igjennom prosjektet på en god måte, deriblant skal vedkommende være en god veileder i etiske spørsmål. Men hva når veileder selv ikke opptre etter forskningsetiske prinsipper? For det skjer også. En av stipendiatene vi snakket med i artikkelen «Fire stemmer», hadde slik erfaring. God forskningsetisk praksis må inn på alle nivåer, de meste erfarne bør gå foran med et godt eksempel.

Lise Ekern

Lise Ekern | Redaktør

FOTO: TROND ISAKSEN

FORSKNINGSETIKK

ISSN 1502-6353

**UTGIS AV
DE NASJONALE
FORSKNINGSETISKE
KOMITEER**

I REDAKSJONEN
Lise Ekern, ansv. redaktør
lise.ekern@etikkom.no
Telefon 23 31 83 11

Siw Ellen Jakobsen,
siwellen@online.no

**ABONNEMENT
TILSENDES GRATIS VED
HENVEDELSE TIL:**
ab@etikkom.no
eller telefon 23 31 83 00

FORSKNINGSETIKK
ADRESSE:
Prinsens gate 18
0105 Oslo
TELEFON: 23 31 83 00
TELEFAKS: 23 31 83 01
E-POST: post@etikkom.no
INTERNETT: www.etikkom.no

DESIGN: Geir Henriksen /
Blæst Design AS
TRYKK: Rolf Ottesen
OPPLAG: 3000 eksemplarer
Forsidefoto: Shutterstock

Fagpressen **F**

FOTO: SHUTTERSTOCK

FOTO: LISE EKEREN

15

FOTO: SHUTTERSTOCK

INNHOOLD

Forskningsetikken er truet	side 6
Intellektuell trakassering	side 7
Fire stemmer om forskningsetikk	side 9
Tvil om forskningens kvalitet	side 15
22. juli - forskning	side 20
Leserundersøkelse	side 21
Sett og Hørt	side 22
Forskningsetisk historie	side 24
Debatt – plagiering	side 26
Bokomtale	side 27

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER har fått sitt mandat fra Kunnskapsdepartementet. Komitésystemet er hjemlet i Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning – forskningsetikkloven. Den trådte i kraft 1. juli 2007.

Komiteenes oppgave er blant annet å stimulere til debatt om saker som har betydning både for forskersamfunnet og for befolkningen generelt. Komiteene er administrativt tilknyttet Norges forskningsråd.

FORSKNINGSETIKK I PRAKSIS

Hvor langt går veilederens ansvar når det dukker opp forskningsetiske problemer i forbindelse med studentprosjekter? Hvordan kan vi sikre at veiledere etterlever regler om medforfatterskap og respekterer studenters bidrag?

VEILEDEREN

Forskningsetikk har snakket med to erfarne veiledere fra to forskjellige fagfelt – om veilederrollen og om forskningsetikk.

STIPENDIATEN

Forskningsetikk har snakket med fire ph.d.-stipendiater. De har ulike erfaringer med undervisning i forskningsetikk.

FORSKNINGSETISK FORUM

De nasjonale forskningsetiske komiteer vil denne høsten sette veilederrollen på dagsorden.

FORSKNINGSETIKKEN ER TRUET

Med store prosjekter og mye tidspress blir forskningsetikken mer og mer borte fra forskerutdanningen, mener Ingela Ludin Kvalem. Den erfarne veilederen er bekymret. Tekst: Siw Ellen Jakobsen

Psykologen ved Universitetet i Oslo veileder rundt 20 studenter i året. Som førsteamanuensis møter hun studenter både på mastergrads- og doktorgradsnivå.

– Trenden er at psykologistudenter og veiledere er under større og større tidspress for å få oppgavene ferdige på normert tid. Studenter skriver derfor sjelden individuelle oppgaver. De kobler seg på allerede ferdige problemstillinger, der alle tillatelser og forskningsetiske diskusjoner er tatt på forhånd. Selv får de lite føling med det forskningsetiske regelverket, mener Ludin Kvalem.

Dette gjelder særlig på masternivå. Her er det vanlig at veilederne lager avgrensede og overkommelige prosjekter til studenten, for at hun eller han skal komme gjennom på normert tid.

Men også i doktorgradsutdanningen er det blitt vanligere at man får tildelt en mindre del av et prosjekt. Forskningsrådet vil ikke ha søknader fra enkeltstipendiater, nå er det store prosjekter som gjelder, forklarer Ludin Kvalem. Mange studenter kommer inn så sent at prosjektet allerede har begynt å ta form. Alle formaliteter er på plass. Den ansvarlige professor har gjort hele forskningsetikk-jobben.

– Etikksiden er allerede ferdig når studenten kommer inn. Forskningsetikk blir

Studenten får ofte lite erfaring i praktisk forskningsetikk. Det bekymrer psykolog og veileder Ingela Ludin Kvalem. FOTO: LISE EKERH

bare et avsnitt i avhandlingen, der det står at det er søkt tillatelse. Dermed får studentene ofte ingen erfaring med prosessen fram mot en slik tillatelse.

KJENNER REK GODT

Mange av disse stipendiatene skal bli forskere og veiledere. Når skal de egentlig lære forskningsetikk? spør Ludin Kvalem.

Hun har selv sittet i Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) i flere år. Forskningsfeltet er blant annet ungdoms-kroppsbilde og seksualitet; sensitive temaer som vanligvis må gjennom REK-systemet.

– Jeg kjenner REK så godt at jeg vet at det ofte stopper opp når man spør om disse ”skumle” tingene, som egentlig ikke er så skumle å spørre om. Derfor gir jeg alltid mine masterstudenter råd om å henge seg på allerede ferdige prosjekter hvis de vil undersøke sensitive temaer. Ellers blir de ikke ferdige.

– Doktorgradsstudiet blir i større og større grad også en grunnutdanning, der tidsfristene er stramme og studentene kontrolleres mer. Selv om forskningsetikk er mer integrert her, er det likevel mange av dem som skal ”arve” forskningen, som ikke kan grunnjobben i forhold til forskningsetikk, sier en bekymret Ludin Kvalem.

– Men når det er sagt, husker jeg fra da jeg selv satt i REK, at vi fikk inn for mange søknader på små prosjekter. Søknader som institusjonene selv burde kunne vurdert. Skal du bare intervju noen få mennesker, tar det for mye saksbehandlingstid fra REK. Derfor er det kanskje en idé at institusjonene selv kan gi godkjenninger på masternivå. Vi er nå i ferd med å institusjonalisere dette ved Psykologisk institutt ved å etablere et eget saksbehandlingsnivå for etiske spørsmål, både fagets og forskningsetiske.

HJELP ELLER VEILEDNING?

Med større tidspress og større forskningsprosjekter, blir maktforholdet mellom veileder og student forskjøvet, mener Ludin Kvalem.

– Ph.d.-studentene risikerer å bli mindre selvstendige. Her på instituttet har vi drøftet problemet med at sterke veiledere og internasjonale samarbeidspartnere som er medforfattere, kan bidra for mye i skriveprosessen.

– Jeg har nok blitt mer tilbøyelig til å hjelpe masterstudentene for å få dem ferdige, sier Lundin.

– Særlig gjelder dette statistikk. Jeg og kollegene mine opplever at studentene ofte har problemer med å forstå statistikk, til tross for at de får dobbelt så mye metodeundervisning som før. Det blir ofte enklere å hjelpe dem, enn å forklare dem hvordan de skal gjøre en analyse.

– Jeg får dårlig samvittighet av dette. Hvert semester lover jeg meg selv at jeg skal slutte med slik hjelp, forteller Ludin Kvalem.

REGLER FOR MEDFORFATTERSKAP

Spørsmål om hvem som skal være medforfatter, skaper sjelden konflikter ved Psykologisk institutt, er førsteamanuensen sin erfaring. Her er instituttets regler klare. Selv lager Ludin Kvalem en muntlig avtale med alle studenter hun veileder, før første veiledningstime.

– Våre regler sier at alle data som studentene frembringer under et prosjekt her på huset, tilhører instituttet. Også om det dreier seg om individuelle prosjekter, fordi instituttet står som dataansvarlig. Tar studenten selv initiativ og ansvar for å skrive en artikkel, blir de førsteforfatter og jeg som veileder, blir medforfatter. Hvis det er jeg som tar ansvaret for artikkelen, er jeg førsteforfatter og studenten medforfatter.

– Slike avtaler er viktige for å unngå konflikt på et senere tidspunkt. Slik unngår vi også at dataene blir for gamle.

– Erfaringen vår er at masterstudenter sjelden får skrevet artikler på grunnlag av dataene sine etter at de er ferdige. Det er trist om gode data blir liggende i en skuff. Derfor synes jeg det er viktig å gjøre disse avtalene.

TRAKASSERING MÅ PÅ DAGSORDEN

Biolog Nils Christian Stenseth har gjort intellektuell trakassering i veilederforholdet til et tema. Det er han nokså alene om. Stenseth har stort sett fått ros for dette, men også noen sure kommentarer. Tekst: Siw Ellen Jakobsen

Veilederforholdet er asymmetrisk. Vi som veiledere har makt. Studenten har ikke makt. Dette krever ryddighet og redelighet, mener biologiprofessoren ved Centre for Ecological and Evolutionary Synthesis (CEES) ved Biologisk Institutt, Universitetet i Oslo. Stenseth er også preses – En veileder har makt; en student har ikke makt. Det krever ryddighet, sier biologiprofessor Stenseth.

FOTO: EVA C. SIMENSEN

i Det Norske Videnskaps-Akademi.

Men fra tid til annen er ikke dette forholdet ryddig og redelig, erfarer han.

Den 23. august 2010 skrev Stenseth en kronikk i Aftenposten om temaet intellektuell trakassering.

– Kronikken skrev jeg, fordi jeg ved to tilfeller hadde opplevd at mine studenter hadde blitt grovt trampet på av eldre forskere.

– I det ene tilfellet gjennomførte en student et doktorgradsarbeid som fikk god omtale av den internasjonale doktorgradskomiteen. Men til tross for dette, ble han nektet av en av sine veiledere – en meget etablert forsker – å publisere avhandlingen. Bakgrunnen var formodentlig at resultatene ikke støttet opp under funn som veilederen selv hadde publisert.

– Ved et annet tilfelle fikk en student

fra Kina, som hadde vært hos oss lenge og lært mange nye ting, hovedsakelig fra en av mine postdoktorer, en overraskende beskjed om at et par høyt rangerte forskere skulle stå som medforfattere på en artikkel. Dette syntes vi var merkelig. Vi hadde aldri hørt om disse medforfatterne før. Ikke nok med det, men det skulle med en fotnote hvor det sto «Equal Contribution».

Disse forskerne påsto at de hadde en avtale med vår student, om at de skulle være med som forfattere på alle publikasjoner som kom ut av dette fellesarbeidet.

Denne avtalen var ikke Stenseth blitt gjort kjent med. Han godtok den heller ikke.

ØNSKER BEDRE REGELVERK

Stenseth har ikke vært borti liknende situasjoner verken før eller senere. Men etter kronikken har han fått flere antydninger

fra andre om at slikt skjer. Også i Norge.

«Mange av tilbakemeldingene er skremmende og bekrefter at det foregår slik trakassering også i andre fagmiljøer enn de jeg selv har kjennskap til», sa han etter at kronikken ble publisert.

– Etter dette har jeg fått flere oppfordringer om å gå ut med navn. Men det vil jeg ikke. Mitt ønske med kronikken var å sette problemet på dagsordenen. Jeg har ikke behov for å henge ut folk.

De internasjonale kjørereglene for fellespublisering er allerede godt definert i de såkalte Vancouver-reglene. Men Stenseth mener det trengs noe mer. Hans håp er at regelverket skal bli enda bedre. Særlig utfordrende er internasjonaliseringen av forskning, hvor ulike akademiske kulturer møtes.

TØFT Å KORRIGERES AV EN STUDENT

Stenseth mener at store forskergrupper lettere kan bidra til å beskytte en student mot intellektuell trakassering fra en veileder. Slik trakassering skjer oftest i små isolerte fagmiljøer hvor det er blitt utviklet en ukultur. Samtidig hører det med at store grupper oftere samarbeider internasjonalt,

med miljøer der forholdet mellom veileder og student kan være helt annerledes enn her i Norge.

– Her lever vi i et egalitært samfunn. Det gjenspeiler seg i forholdet mellom student og veileder. Jeg liker at studentene har respekt for meg, men jeg liker selvfølgelig ikke at de sier ja bare fordi jeg har sagt noe. Slik er det for eksempel i Japan. Der sier man ikke en veileder imot. Det samme gjelder i Kina og til en viss grad også i USA.

– Det kan være tøft for en etablert professor som meg å bli korrigert av en ung, obsternasig student, innrømmer professoren. – Og talentfulle studenter kan ofte bli litt obsternasige.

– Men det er nødvendig. Nesten alt jeg har gjort, har jeg gjort sammen med andre. Yngre forskere har bidratt vesentlig til min utvikling som forsker.

Hvis ingen av de unge skulle tørre å stille spørsmål ved det vi eldre forskere sier, hvordan skulle da vitenskapen gått fremover? spør den erfarne forskningslederen. – Å samarbeide med unge forskere – studenter eller post docs – er derfor noe av det mest stimulerende jeg opplever i mitt arbeid.

NIFU HAR EVALUERT PH.D. – UTDANNINGEN I NORGE

Doktorgradsutdanningen i Norge er godt finansiert, velorganisert og gir gode læringsbetingelser. Det er behov for å fokusere på gjennomføring, rekruttering og læringsmiljøenes størrelse. Dette er blant hovedkonklusjonene i en evaluering av doktorgradsutdanningen i Norge, som Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) har utført for Forskningsrådet, etter bestilling av Kunnskapsdepartementet.

Rapporten skal presenteres og diskuteres på en konferanse 11. oktober 2012:

Kan forskningsinstitusjonene forene krefter om en enda bedre og mer effektiv ph.d.-utdanning?

KILDE: www.forskningsradet.no

A photograph of four people (three men and one woman) standing in front of a stone wall. The image is partially obscured by two large, overlapping hexagonal shapes, one yellow and one teal, which serve as a background for the title and subtitle text.

FIRE STEMMER OM FORSKNINGSETIKK

Kurs i forskningsetikk gir knagger for god forståelse, men det er først gjennom egen forskning - i møte med etiske dilemma - at vi virkelig forstår. Læringen pågår gjennom hele prosjektet, og veileder spiller en sentral rolle. Tekst og foto: Lise Ekern

«Lærer mest gjennom eget prosjekt»

Morgenfriske ph.d. – stipendiater var invitert av bladet Forskningsetikk til frokost en fin høstdag i september. Målet med samtalen var å høre deres erfaringer om emnet forskningsetikk. Fire personer fra forskjellige miljø skapte en fin samtale rundt frokostbordet; kaffe, te, juice og baguetter var godt følge mens praten gikk.

Ulike forskningsetiske tema var på dagsorden – som samtykke, hvordan lære forskningsetikk, bruk av retningslinjer, medforfatterskap og forholdet mellom veileder og stipendiat.

ULIKE UTFORDRINGER

– Tilnærmingen til samtykkeproblematikken er annerledes i min forskning, sier Kristian med et smil. – Mine dyr kan jo ikke si et ja eller nei til å være med. Det er Forsøksdyrutvalget som må tale dyrenes sak. Utvalget tar ansvaret for at dyrets rettigheter blir ivaretatt, kan man nesten si. Når vi skal gå i gang med et prosjekt, om det være seg forskning på dyr eller bruk av dyr, må man i prosjektbeskrivelsen nøye forklare hvor mange dyr man vil bruke, hvilke metoder og hvorfor. Det kreves at man skal ha tenkt igjennom hva de tre R-ene står for: Replacement, Reduction and Refinement. Dette

innebærer at prosjektet må utføres på en slik måte at det blir minst mulig belastning på færrest mulig dyr.

Kari har helt andre erfaringer omkring samtykkeproblematikken. – I mitt prosjekt hadde jeg et design som beskrev tre grupper jeg skulle snakke med: saksbehandlere, foreldre og barn. Dette ble for meg store etiske utfordringer. Hvor mye skulle jeg «presse» saksbehandleren til å ville snakke med meg, ta av deres dyrebare saksbehandlingstid? Hvordan få samtykke fra barna? Barn under 12 år må ha samtykke fra en av foreldrene, men jeg satte ikke grensen ved 12 år. Jeg krevde at både barnet - uansett alder - og begge foreldre med foreldreansvar skulle samtykke. Det ble derfor ekstra vanskelig å få tak i barna, fordi foreldrene var i konflikt og mange ganger uenige også i dette spørsmålet.

Hun forteller at utfordringene sto i kø. Og den eneste måte å løse det på var å endre design. – Jeg har måttet tone ned barnas stemme, mens antallet saksbehandlere i utvalget måtte økes, altså færre barn enn jeg opprinnenlig hadde planlagt. Men dette måtte ikke gå utover kvaliteten, et viktig forskningsetisk prinsipp.

Men hvordan kan jeg likevel bruke «stemmene» til de tre barna jeg har snakket med? De har fortalt meg mye gjennom de samtalen vi har hatt. Jeg

Terje Colbjørnsen, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo (UiO), prosjektet hans handler om digital publisering og norske forlag.

Kristian Ellingsen, Veterinærinstituttet, Oslo, prosjektet hans handler om hvordan ulike stell-, håndterings- og produksjonsrutiner påvirker kalvvelstand og velferd.

Kari Sjøhelle Jevne, Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA), tar dr. graden ved Psykologisk institutt, UiO, prosjektet er en kvalitativ studie for å studere hvordan barnevernet håndterer saker med foreldrekonflikter.

Vinh Thanh Phung, Universitet for miljø – og biovitenskap (UMB), prosjektet hans går ut på å studere hvordan kjemikalier påvirker muskler hos okse.

har en etisk forpliktelse til å nyttiggjøre meg det, samtidig som at antallet er for lite til å være representativt. Disse to eksemplene forteller bare litt om hvorfor jeg så sterkt mener at forskningsetikk læres gjennom praksis.

Terje har ikke møtt noen utfordringer når det gjelder samtykke. – Mine informanter har svart på helt «ufarlige ting», ikke noe sårbart tema. Mine største utfordringer ligger nok foran meg. Min kontakt med ulike forlag gir meg innsyn i strategier og planer fram i tid. Forlag er opptatt av å tjene penger og vil ikke uten videre at konkurrenten skal kjenne til de innerste planer. Det blir vel litt likt slik det er innenfor legemiddelindustrien. Bedriftene vil beskytte sine strategier.

En oppdragsgiver har derimot ingen rettigheter til å stoppe publisering. Disse tingene må avtales på forhånd. Og en kontrakt som regulerer dette, vet jeg at Kunnskapsdepartementet har oppfordret både oppdragsgivere og forskere til å bruke. Men jeg håper for egen del at når jeg skal disputere om et par år, så vil ikke dette med publisering bli et problem.

– Musklene som jeg jobber med, kan ikke bestemme hva jeg skal gjøre med dem, ler Vinh. – Samtykke er ikke noe stort tema innen biokjemi og matvitenskap. I de tilfellene hvor dette er aktuelt, er det Forsøksdyruttvalget vi søker råd hos. Men jeg kjenner godt til forskningsetikk som et viktig tema på mange plan, ved at jeg sitter i Forskningsetisk utvalg ved UMB.

ER OPPLÆRINGEN I FORSKNINGSETIKK GOD NOK?

Våre fire frokostspisende informanter har ulike erfaringer også på dette området; både fordi de forsker innenfor ulike fagfelt, og fordi tilbudene er forskjellige.

VINH: Vi har et obligatorisk kurs i etikk, som gir 5 studiepoeng. Dette er et generelt kurs og tar for seg både forskningsetikk og vitenskapsfilosofi. Mange synes nok at kurset kan oppleves som lite relevant for akkurat deres forskning, men etikk er et stort felt og i kurset blir vi først og fremst introdusert til å reflektere over vår egen og andres forskning. Ikke mange tenker på etikk før man har problematikken foran seg, og da er det viktig å ha kunnskapen.

KARI: På Psykologisk institutt skal vi ha et obligatorisk kurs i forskningsetikk som gir 2 poeng. Det ender opp i et paper eller et essay. Kurs man tar, gir gode knagger for forståelse, men jeg mener at man lærer mest om forskningsetikk gjennom eget prosjekt. Spesielt slik jeg jobber, kommer de ulike etiske dilemma underveis. Alle steg kan jeg ikke forutsi på forhånd.

TERJE: Den forskningsetikken vi lærer, er gjennom kurset i Vitenskapsteori. Men dette kurset gjennomfører vi i begynnelsen av forskningstiden; vi produserer et paper, og så blir det lett «ferdig med det» tankegangen. Den kompetansen vi får på kurset, er det viktig å ta med videre og ikke glemme. Det er jo først gjennom eget prosjekt at man virkelig forstår de etiske aspektene.

KRISTIAN: Hos oss er det to obligatoriske kurs som omhandler etikk. Alle som skal jobbe med dyr, må ta et kurs i forsøksdyrlære. Dessuten holdes det et introkurs på Norges veterinærhøgskole (NVH) i biomedisinsk forskning. Forskningsetikken utgjør bare ett av mange temaer som dekkes i disse kursene. For

«Hvem skal stå som medforfatter?»

øvrig har vi mulighet til å velge mange kurs, blant annet gjennom The Nordic Forestry, Veterinary and Agricultural University Network (NOVA).

ULIK PRAKSIS VED MEDFORFATTERSKAP. HVEM SKAL HA NAVNET SITT PÅ ARTIKKELEN?

VINH: Det som er mest alvorlig innen vårt fagområde, er en uskikk i forhold til medforfatterskap. Vancouver-reglene skal regulere dette, men flere stipendiater har erfart at medforfatterlisten blir styrt av andre enn dem selv. Både kan stipendiaten bli overstyrt av veileder, men veileder kan også føle press fra annet hold. Slike forhold er en stor utfordring for forskningsetikken. Dette er et kjent internasjonalt problem, som jeg tror er mest framtrædende innenfor biovitenskap og medisin.

KRISTIAN: Problemet med press i forhold til å være medforfatter kjenner ikke jeg til. Muligens kan slike ting mer forekomme i rene akademiske miljø. Instituttet hos oss utfører mange andre oppgaver enn forskning som overvåking av dyrehelse, faglige utredninger på oppdrag av f.eks. Mattilsynet og laboratorieanalyser av innsendte prøver.

TERJE: Jeg kjenner heller ikke til den tematikken. Det må oppleves veldig vanskelig å komme under et slikt press.

KARI: Jeg kjenner heller ikke til press fra noe hold. Muligens handler dette om både fag og kultur. Det kan sikkert bli vanskelig dersom flere skal mene noe om hvilken vei prosjektet skal gå. Mitt prosjekt er en liten del av et større prosjekt og har som sagt endret seg underveis. Hvem skal ha siste ord når nye veivalg tas? Slike tema burde vært mer tematisert, synes jeg.

Da skyter Vinh inn at i de forskningsetiske retningslinjene til fagområdene naturvitenskap og teknologi, står det i kapittelet om «God forskningspraksis» flere punkter om regulering av samarbeid forskere imellom.

OG NÅR VI ER INNE PÅ RETNINGSLINJENE TIL FORSKNINGSETISKE KOMITEER, FUNGERE DE SOM ET GODT VERKTØY FOR STIPENDIATENE?

Våre fire gjester kjenner alle til de ulike retningslinjene og også nettstedet www.etikkom.no som en ressurs for forskningsetiske spørsmål. Og de har en felles kommentar og ønske: Litt for mye tekst i retningslinjene, selv om de ikke er vanskelige å finne fram i. De savner sjekklister som kan ligge som en netressurs, og som kan lastes ned etter behov.

– Det er noe jeg stusser litt over når jeg leser de forskningsetiske retningslinjene, sier Terje. – Vi kan lese mye tekst og mange punkter om beskyttelse av forsøksperson, spesielt barn. Jeg skjønner at det er viktig, men man kan nesten få inntrykk av at forskning er «farlig» – og det er det jo ikke. Kostnad – nytte perspektivet kunne kanskje komme litt tydeligere fram?

OG HVA MED FUSK OG PLAGIERING, ER DET NOE STIPENDIATER SNAKKER OM?

– Vi hadde jo en fuskesak i 2006 på UMB, forteller Vinh. Jeg føler det er litt tabu å ta temaet opp. Etikkutvalget hos oss arrangerte et seminar om «varsling» for ph.d.-stipendiater. Vi ønsker at flest mulig skal vite at det finnes retningslinjer de kan forholde seg til, og at de blir ivarettatt når de har noe å si. Jeg synes at seminaret er noe som bør tilbys både ansatte og ph.d.-studenter.

Terje har litt av samme erfaring. – De store skandalene snakkes det om. Gråsonene derimot – som gjelder mer «klipp og lim» og grenseoppgangen mot plagiat, er det ikke mye prat om. Vi leser jo at det er blitt mer og mer av det. Opplæring i hva som er god henvisningsskikk, er viktig helt nede på bachelornivå.

Kristian smeller til med en god regel han lærte på sine studier i Australia: – Tre ord på rad, som er like et annet manus, er plagiering.

Samtalen nærmer seg slutten, frokosten likeså. Stipendiaterne skal gå hver til sitt igjen, vel fornøyde med en god start på dagen: – Dette var en virkelig tverrfaglig diskusjon, avslutter Terje.

«Plagiat snakkes
det lite om»

NYTT NETTVERK: FORSKNINGSETISK FORUM

Erfaringsutveksling på tvers av fag og institusjoner skal fremme forskningsetisk refleksjon på institusjonene. Det er målet med samarbeidet i det nye nettverket. Tekst og foto: Lise Ekern

Vår kartlegging viser at det allerede gjøres en stor innsats innen forskningsetikk ved mange institusjoner, både når det gjelder undervisning og utvalsarbeid. Samtidig tror vi at det er viktig å legge til rette for et samarbeid institusjonene imellom, sier prosjektleder Helene Ingierd, sekretariatsleder i Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT). – Vi ønsker nå å følge opp kartleggingen vi har gjort. Det er også nedfelt i vårt mandat at komiteene skal være en koordinerende

og rådgivende instans i forskningsetikk for relevante utvalg.

Det første møtet i Forskningsetisk forum skal være nå i oktober. Undervisere i forskningsetikk og medlemmer av forskningsetiske utvalg fra alle landets universiteter og høyskoler er invitert. Målet er å gi faglig påfyll og gjennom workshops oppfordre til erfaringsutveksling, sier Ingierd.

– Forskningsetiske komiteer ser dette møtet som begynnelsen på et samarbeid og vil videreføre forumet med årlige møter. Når det nå settes strengere krav til ph.d. - utdanningen (*se faktabokser*), vil Forskningsetiske komiteer være en pådriver til opprettholdelsen og utviklingen av forskningsetikk i undervisning og utvalsarbeid, avslutter prosjektlederen.

PH.D. – UTDANNINGEN OG FORSKNINGSETIKK

FORSKRIFT FRA UNIVERSITET- OG HØGSKOLERÅDET (UHR-FORSKRIFTEN) SIER OM FORSKNINGSETIKK:

...Institusjonen har ansvar for at opplæringsdelen, sammen med avhandlingsarbeidet, gir utdanning på høyt faglig nivå og i henhold til internasjonal standard, med gjennomføring av et vitenskapelig arbeid, trening i faglig formidling og innføring i forskningsetikk, vitenskapsteori og vitenskapsmetode (fra Del III Gjennomføring § 8)

...Veilederne skal gi kandidaten veiledning i forskningsetiske spørsmål knyttet til avhandlingen (fra Del III Gjennomføring § 7)

Kunnskapsdepartementet har gitt universitet og høyskoler en tidsfrist innen utgangen av 2012 til å tilpasse alle sine utdanningsprogram til et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk*. Dette rammeverket gir en beskrivelse av hvilket læringsutbytte eller kvalifikasjon en kandidat skal ha innenfor en ph.d. – utdanning. Med relevans for forskningsetikk står dette for kvalifikasjon innen generell kompetanse:

Kandidaten kan identifisere nye relevante etiske problemstillinger og utøve sin forskning med faglig integritet.

KILDE: *www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Internasjonal/Europa/Europeisk_kvalifikasjonsrammeverk.pdf

KARTLEGGING

Forskningsetiske komiteer gjennomførte i 2011/ 2012 en kartlegging av i hvilken grad og på hvilken måte det foregår undervisning i forskningsetikk i ph.d. – utdanningen ved universitet og høyskoler.

Alle landets åtte universitet svarte på henvendelsen, som også ble sendt til alle høyskoler som tilbyr ph.d.-utdanning. Bare syv av høyskolene ga tilbakemelding.

Samtlige undervisningssteder av de som svarte, tilbyr noe undervisning i forskningsetikk. På universitetene er det de enkelte fakultet som er ansvarlige, og undervisningen gis som regel i form av et obligatorisk kurs i vitenskapsfilosofi og etikk. Ofte tas det utgangspunkt i deltakernes egne forskningsprosjekter.

Institusjonene skal ha prosedyrer for å håndtere mistanker og håndheve brudd på forskningsetiske normer. De fleste universitetene har opprettet egne forskningsetiske utvalg, og mange av høyskolene har også etter hvert fått egne utvalg. Enkelte er rene uredelighetsutvalg, som kun behandler enkeltsaker hvor det er mistanke om vitenskapelig uredelighet eller god vitenskapelig praksis. Andre har bredere mandater, og skal for eksempel også fungere som rådgivende organ i forskningsetikk, slik som Forskningsetisk utvalg ved UiO.

FORSKNING OG PENGER NY BOK FRA FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Hvilken makt bør betaleren ha over forskningen? Hva er et menneskeliv verdt i kroner? Skal forskeren motiveres av penger?

I mai lanserte Forskningsetiske komiteer antologien «Forskning og penger» under Litteraturfestivalen på Lillehammer.

I boka blir det sett nærmere på hvordan forskning og penger forholder seg til hverandre. I et knippe tekster vises mangfoldet i denne nødvendige, komplekse og problematiske relasjonen. I sentrum står hele tiden de etiske spørsmålene.

På neste side har vi trykket en forkortet versjon av artikkelen «Når næringsinteresser trues», nå med tittelen «Tvil som våpen».

ARTIKLER I BOKA:

- Følg pengene!

Dag Olav Hessen

- Oppdragsforskning, penger og forskningsetikk

Arne Tostensen

- «A penny for your thoughts»—å betale deltagere i forskning

Anette Brunovskis

- Dyre piller

Åge Wifstad

- Makspris på liv og helse

Eli Feiring

- Patenter, forskningsetikk og annen etikk

Lene Bomann-Larsen

- Offentlig finansiert forskning og økonomisk suksess

Morten Walløe Tvedt

- «Ikke at penger betyr noe, men...»

Karianne Bjellås Gilje og Cathrine Holst

- Klimaforskere under angrep

Tove Kolset og Pål Prestrud

- Når næringsinteresser trues

Siw Ellen Jakobsen

- Publikasjoner, delingskultur og tilgang

Lars Wenaas

- Kunnskapsrøveri fra fattige land?

Pål Hermod Bakka og Tor Halfdan Aase

BOKA KAN BESTILLES:

TLF. : 23 31 83 00 ELLER PÅ WWW.ETIKKOM.NO

TVIL SOM VÅPEN

Tvilen er vitenskapens kronjuvel. Det er den som driver vitenskapen framover. Men hvor går grensen mellom sunn skepsis og å bruke tvil som bevisst våpen for å diskreditere andre forskere? Tvil kan skjerpe forskningens kvalitet, men kan også brukes for å skape forvirring om forskning som truer kommersielle interesser.

Tekst: Siw Ellen Jakobsen, forkortet artikkel fra boka «Forskning og penger»

Naomi Oreskes skrev boken «The Merchants of Doubt», og hun er ikke i tvil: Tvilen er i seg selv noe godt. Men slik vi bruker den, kan tvilen også bli et tveegget sverd.

Når mange blir så skeptiske til vitenskap at de avviser kvalitetsinformasjon, blir skepsisen destruktiv og står i fare for å undergrave demokratiet. Får ikke politikerne våre tatt beslutninger på riktig grunnlag, er det åpenbart at noe er gått tapt.

Vitenskapelig usikkerhet som brukes konstruktivt for å bringe forskningen framover, er bra. Usikkerhet bevisst brukt som våpen for å skape forvirring hos beslutningstakere, kan forsinke tiltak på viktige samfunnsområder eller stanse dem helt.

GAMMEL HISTORIE I NY DRAKT

Tobakksforsker Karl Erik Lund ved Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har en haug med bøker på pulten foran seg når vi møter ham i Oslo. Alle sammen tar opp hvordan tobakksindustrien selv har brukt forskning for å diskreditere tobakksforskere og forskning på tobakkens skadevirkning, forteller han.

– Men dette begynner å bli en gammel historie. I dag har tobakksindustrien tapt. Sammenhengen mellom tobakksrøyking og kreft er nå så godt dokumentert at tobakksindustrien ikke lenger klarer å så tvil.

– Men det betyr ikke at tvilen er lagt ned som våpen. Den dukker opp på stadig nye områder der forskning truer næringsinteresser, mener Lund. For eksempel innen klimaforskningen. Han er enig med Oreskes i at tobakksforskere på 1960- og 1970-tallet og klimaforskere i dag blir utsatt for de samme metodene.

«Tvilen er vårt produkt» uttaler en representant for tobakksindustrien i boka til Oreskes. Både for tobakksindustrien og for den amerikanske olje- og kullindustrien har det vært viktig å prøve å så tvil om forskningsresultater. Det kan utsette innføring av tiltak som vil innskrenke industriens handlefrihet og inntjening.

«FULL KRANGEL» OM SKJENKETIDER

En etasje lenger opp på SIRUS sitter Lunds kollega, Ingeborg Rossow. Hun har nylig opplevd hva det vil si å bli konfrontert med næringsinteresser – og med Dagbladet. Da Rossow og hennes kollega Thor Norstrøm høsten 2011 publiserte en studie av sammenhengen mellom skjenketider og vold i 18 norske byer, ble det bråk. Rapporten konkluderte med at en økning i skjenketiden på én time, vil kunne føre til en økning i vold nattetider i sentrum i helgene på 17 prosent.

Studien, som ble publisert i det fagfellevurderte tidsskriftet *Addiction*, ble presentert over to helsider i Aftenposten torsdag 29. september i 2011. Neste dag ble Rossow kontaktet av Dagbladet, som ville intervju henne om studien. Da hun våknet dagen etter ble hun møtt av overskriften « – Rapporten har store og avgjørende svakheter», og undertittelen: «Full kran-gel om skjenketider – igjen». Da Rossow snakket med Dagbladets journalist, var det ikke mulig å forstå av intervjuet at dette ville bli presentert som en konflikt mellom henne og kritikere av forskningen hennes.

I artikkelen som kom på trykk, hadde journalisten

«En debatt om
forskningsfi-
nansiering kan
være sunn»
Ingeborg Rossow

også intervjuet en talsperson for Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) sin datterorganisasjon NHO Reiseliv. Vedkommende var sterkt kritisk til rapporten. Kritikken baserer seg på materiale fra forsknings- og analyseselskapet Menon Business Economics, som NHO bestilte til å gå gjennom forskningsrapporten. Dette har Menon gjort på rekordtid. Menon slår fast at SIRUS-rapporten utelater effekten av andre innførte tiltak i sammenheng med vold på nattestid, som omlegging av trafikkmønster, samarbeid med drosje- og bussnæringen, og synlig politi i gatene.

«Vi har hele tiden sagt at verden ikke er så enkel som det denne SIRUS-rapporten skal ha det til. Når det nå kommer frem at det er store og avgjørende svakheter ved rapporten, så blir det umulig for politikerne å vedta innskrenking av skjenketiden basert på rapporten fra SIRUS,» sier Kristin Gyldenskog, kommunikasjonssjef i NHO Reiseliv, til Dagbladet.

TØFF KRITIKK

Rossow har jobbet med rusforskning i 20 år. Hun hadde forventet at det kom reaksjoner på studien, fordi skjenketider har vært debattert lenge. Men hun hadde ikke forestilt seg at kritikken skulle gå på soliditeten i forskningen hun har gjort.

– En del av forskningen innenfor hva vi vet om alkoholpolitiske virkemidler, går på tvers av det en del politiske aktører mener. Vi ser jo derfor at noen politikere er kritiske til noe av det vi har kommet med når det gjelder effekt av ulike politiske virkemidler. Men jeg har aldri tidligere opplevd noe slikt som dette.

– Det var veldig tøft å bli møtt med krigstyper i mediene, og en artikkel som sår tvil om kompetansen min og integriteten min som forsker. Vi var heldigvis to forskere som hadde samarbeidet om dette prosjektet, og for meg lå det en trygghet i det å være to. Medforfatteren min sitter i all hovedsak i Stockholm, og vi hadde gjort analysene hver for oss. Disse analysene hadde vi kjørt både fram og tilbake, så jeg følte meg trygg på at dette var solide resultater. Egentlig var det

Tobakksforsker Karl Erik Lund har mange bøker om hvordan tobakksindustrien selv brukte forskere for å diskreditere tobakksforskere.

FOTO: SIW ELLEN JAKOBSEN

sjeldent robuste funn vi satt med. Vi hadde benyttet tre ulike typer av modeller for å beregne effektene av skjenketidsendringer.

EN POLITIKER I BERGEN

I Bergen satt Stian Skår Ludvigsen og fulgte med på Twitter, hvor saken om SIRUS sin skjenketidsforskning ble diskutert ivrig. Skår Ludvigsen har en doktorgrad i sekundæranalyse av forskningslitteratur. I tillegg er han nestleder i Bergen Venstre. Et parti som har gått inn for å utvide skjenketidene i byen med en halv time.

Skår Ludvigsen ble nysgjerrig og skaffet seg rapporten.

– Etter å ha lest omtalen av SIRUS-rapporten følte jeg meg uopplyst. Etter å ha lest selve forskningsrapporten,

følge meg ikke mer opplyst. Slik forskerne har publisert rapporten sin, er konklusjonen bare en påstand. Dokumentasjonen er sjeldent svakt dokumentert. Slik skal det ikke være. Når forskningen er publisert, må dataene stå på egne bein. Man skal ikke måtte etterspørre data for å forstå hvordan forskerne har kommet fram til konklusjonene sine, sier Skår Ludvigsen til oss.

Han mener forskningsartikkelen der rapporten presenteres, er så mangelfullt dokumentert at det er umulig for andre å etterprøve hva forskerne faktisk har gjort.

– Det er svært problematisk at rapporten ikke beskriver voldsstatistikken som ligger til grunn eller variasjon i statistikken. Det kan også være en rekke andre faktorer som har betydning for endring i utelivsvolden. Når forskerne ikke forteller oss dette, blir artikkelen ubrukkelig. Det er godt mulig at alt er pinlig korrekt, men artikkelen formidles på en slik måte at det svekker troverdigheten.

Skår Ludvigsen skrev et blogginnlegg om dette på Bergen Venstre sin nettside. Da ble han kontaktet av både Dagbladet, NRK og TV2. Dagbladet brukte denne gangen tittelen: «*Slakter rapporten som skal få deg til å drikke mindre*». Avisen hadde også kontaktet leder av helse- og omsorgskomiteen på Stortinget, Bernt Høie som sier: «Dette er urovekkende. Helsedepartementet må kontrollere om kritikken er berettiget før de trekker en konklusjon.»

NHO er på banen igjen i samme artikkel: «To andre eksperter, uavhengig av hverandre, har nå kommet fram til at det er store og avgjørende svakheter ved den statlige rapporten. Rapporten kan rett og slett ikke brukes som et beslutningsgrunnlag for våre politikere, sier kommunikasjonsdirektør Kristin Gyldenskog til Dagbladet.»

Hun sier videre til samme avis: «Helseminister Anne-Grete Strøm-Erichsen er øverste sjef for dem som har laget rapporten og var heldig som fikk en konklusjonen som passet henne.» Gyldenskog minner om at det ikke er lenge siden helseministeren fra Stortingets talerstol, sa at hun ville synes det var fint

om kommunene sluttet å servere alkohol klokken 23. «Nå har Strøm-Erichsen fått en konklusjon som passer både henne og justisminister Knut Storberget, som for øvrig er Norges mest kjente avholdsmann», sier kommunikasjonssjefen i NHO.

Noen uker senere høsten 2011: SIRUS-forsker Ingeborg Rossow får en henvendelse fra Virke. Organisasjonen er størst på arbeidsgiverorganisering i skjenkenæringen. De ønsker å gjøre en selvstendig analyse av Rossows datasett, i forkant av et møte Virke skal ha med Helse- og omsorgsdepartementet, og Sirus avgir sine data til Virke.

– Etter møtet fikk vi PowerPoint-filen fra departementet. De viste at Virke hadde kritisert oss for vesentlige feil og kritiske mangler ved studien, forteller Rossow.

Var noe av kritikken mot forskningen din riktig? spør vi Rossow.

– Stian Skår Ludvigsen kritiserte oss for ikke å ha gjort rede for at i Norge bygger politiets voldsstatistikk på to typer vold, legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse. Dette gjorde vi ikke, fordi vi skulle publisere internasjonalt og da tar man vanligvis ikke med slike detaljer. Men jeg er enig i at vi burde ha beskrevet denne voldsvariabelen bedre i artikkelen. Dette rokker imidlertid ikke ved funnene av en sammenheng mellom skjenketidsendring og vold. For øvrig har vi imøtegått kritikken fra Skår Ludvigsen i et notat på vår hjemmeside.

Studien du har laget, kan brukes som beslutningsgrunnlag for politikerne og vil kunne få store konsekvenser for næringen? Da er det vel bra at noen kikker deg som forsker i kortene?

– Jo, det er jeg helt enig i. Det er jo hele poenget med

«Sunt at næringsinteresser følger med, er kritiske til det forskere leverer»

Skår Ludvigsen, Bergen Venstre

å publisere i referee-tidsskrifter. Kritikk av forskning er helt essensielt. Vi, som forskere, skal være både åpne og ydmyke i forhold til at vi må tåle kritikk, og gjennom fagfellevurdering er vi vant til kritikk. Men de som kikker oss i kortene må være uhildet i kritikken sin.

SELEKTIV PUBLISERING

Stian Skår Ludvigsen er klar på at han hadde en politisk motivasjon for å interessere seg for en studie om skjenketider.

– Ja, jeg er politisk interessert i denne diskusjonen. Men det må være lov for en politiker å ha høyere utdanning i statistikk.

Rossow og hennes svenske kollega Thor Norström ved Institutet för social forskning (SOFI) ved Stockholms universitet, spør om Venstre-politiker Skår Ludvigsen ville ha ytret seg om de hadde kommet fram til et annet resultat? Han spiller ballen tilbake og spør om det samme: Ville de to ha publisert resultatene sine dersom de hadde kommet til et annet resultat?

– I arbeidet med doktorgraden min undersøkte jeg det som kalles selektiv publisering. Både forskere, redaktører og fagfeller kan foretrekke resultater som tydelig bekrefter rådende oppfatninger, heller enn uklare eller motstridende resultater. Dette kan føre til en fordreining av virkeligheten, som reproduseres og forsterkes når resultatene blir samlet, referert, tatt inn i litteraturoversikter osv. Den vitenskapelige produksjonen reproduserer dermed sine feil. Dette kan få alvorlige konsekvenser.

– Man tenker seg gjerne at en studie er solid når den er fagfellevurdert. Men dessverre er det mange svakheter med fagfellevurderinger. En av dem er at dette dreier seg om ulønnet arbeid. God fagfellevurdering

– At noen tvilte på forskningen min, var en tøff opplevelse, forteller Ingeborg Rossow. FOTO: SIRUS

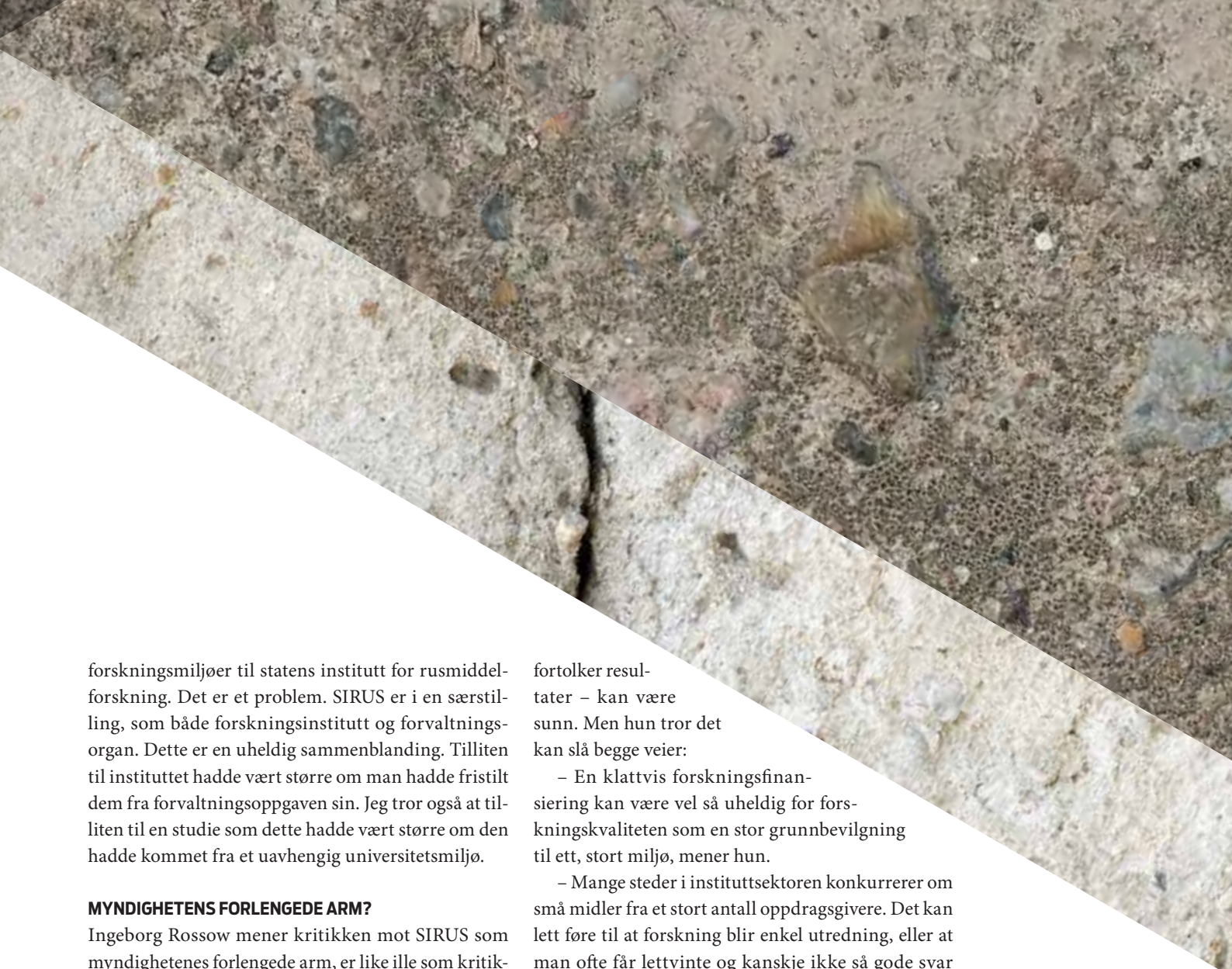
er avhengig av at fagfellene har tid til å sette seg inn i studiene, og at de har tematisk kjennskap til det de skal vurdere.

Skår Ludvigsen mener det bare er sunt for forskningen at næringsinteresser følger med og er kritiske til det forskere leverer: – Det skjerper forskningen og gjør det bare enda viktigere for forskere å sørge for at det de publiserer, er robust. Fagfellevurdering er i seg selv ikke et bra nok kvalitetsstempel på forskningen, man trenger også et kritisk publikum. Og hvem skulle ellers tatt på seg rollen som kritisk leser av forskningsrapporter enn dem som har spesielle interesser for forskningen?

Statistikeren i Bergen kan godt forstå at NHO Reiseliv engasjerer et konsulentbyrå for å vurdere kvaliteten på rapporten fra SIRUS.

– I Norge finnes det ikke konkurrerende

forskningsmiljøer til statens institutt for rusmiddel-forskning. Det er et problem. SIRUS er i en særstilling, som både forskningsinstitutt og forvaltningsorgan. Dette er en uheldig sammenblanding. Tilliten til instituttet hadde vært større om man hadde fristilt dem fra forvaltningsoppgaven sin. Jeg tror også at tilliten til en studie som dette hadde vært større om den hadde kommet fra et uavhengig universitetsmiljø.

MYNDIGHETENS FORLENGEDE ARM?

Ingeborg Rossow mener kritikken mot SIRUS som myndighetenes forlengede arm, er like ille som kritikken mot studien. Spesielt reagerer hun på at NHO Reiseliv gjennom mediene slår fast at forskningsresultatet er slik statsråden ønsket seg.

Er det styrt forskning dere har lagt fram, Rossow?

– Overhodet ikke. Før vi satte i gang med denne studien ble jeg intervjuet av flere medier, og da sa jeg at det på ingen måte er gitt at små skjenketidsendringer vil få noen målbar effekt på volden. Dette ble blant annet brukt av Fremskrittspartiet, som støttet seg til uttalelsene mine i den politiske debatten om skjenketider. Dette viser at vi stilte med blanke ark. Underveis i forskningen har vi ikke fått noen som helst signaler fra departementet om hva de ønsker seg av denne studien. Jeg har ikke opplevd det med andre studier heller.

SIRUS er altså klart størst på samfunnsvitenskapelig rusforskning i Norge. De har en relativt liten ekstern finansiering. Hovedinntekten er en rammefinansiering fra Helse- og omsorgsdepartementet.

Rossow mener at en debatt om forskningsfinansieringen og hva den kan bety for hvilke problemstillinger man jobber med – og kanskje også hvordan man

fortolker resultater – kan være sunn. Men hun tror det kan slå begge veier:

– En klattvis forskningsfinansiering kan være vel så uheldig for forskningskvaliteten som en stor grunnbevilgning til ett, stort miljø, mener hun.

– Mange steder i instituttsektoren konkurrerer om små midler fra et stort antall oppdragsgivere. Det kan lett føre til at forskning blir enkel utredning, eller at man ofte får lettvinte og kanskje ikke så gode svar på det man spør om. Man kan i verste fall tenke seg at miljøer som viser seg å besvare evalueringer på en positiv måte for oppdragsgiver, lettere vil få flere slike evalueringsoppdrag.

Rossow forteller at hun er blitt en viktig erfaring rikere etter striden om skjenketidsforskningen hennes:

– Jeg har lært at jeg som forsker bør være forberedt på at det kan komme kraftig kritikk ikke bare av forskningen jeg har utført, men også av kompetansen og integriteten min. Som forsker på et felt som åpenbart er kontroversielt, bør du være rustet for dette. Både informasjonssjef og forskningsledelse bør være på plass for å håndtere medietrykket. Det hadde vi dessverre ikke denne gangen.

– Diskusjon og faglig uenighet i mindre fora er vi forskere rimelig vant til. Men når mediene blåser en sak stort opp, og valget av vinkling kommer helt overraskende på deg, i dette tilfellet i form av konflikt og sterk uenighet, kan det være vondt å tåle og vanskelig å skulle håndtere medietrykket.

«Slakter rapporten som skal få deg til å drikke mindre»
Dagbladet, sept. 2011

22. JULI - FORSKNING VIL OMFATTE MANGE FAGOMRÅDER

Nils Olav Refsdal vil bruke tid på å bygge nettverk og skape tillit.

Det er med ydmykhet og respekt jeg går på en slik oppgave. En så stor tragisk hendelse berører hele samfunnet. Forskningen som følger, vil møte på mange og nye etiske utfordringer, sier den nye sekretariatslederen. Tekst og foto: Lise Ekern

Nils Olav Refsdal, sekretariatsleder for koordineringsgruppen, er kommet godt i gang med arbeidet. Han ser det som sin viktigste oppgave nå i startfasen å knytte kontakter inn i forskersamfunnet. – Derfor er det en støtte at sekretærfunksjonen er lagt til Forskningsetiske komiteer, som har etisk kompetanse innen både medisin, naturvitenskap og samfunnsvitenskap, forklarer han.

Koordineringsgruppen er bredt sammensatt og har sitt mandat fra Helse – og omsorgsdepartementet. De hadde sitt første møte 28. september. På agendaen sto blant annet: Hvordan skal gruppen arbeide? Hva er gjort til nå av forskning? Hva finnes av datamateriale som til nå er arkivert?

AUF ER IKKE MED I GRUPPEN

De var forespurt, men har svart at de

dessverre ikke har ressurser til å delta. Refsdal forklarer at AUF selvfølgelig vil bli underrettet om arbeidet underveis, og at de kan bli med ved behov. – Vi ser for oss at gruppen kan få andre medlemmer også, alt etter hvordan forskningen skrider fram.

GJENBRUK AV DATA

Som det står i mandatet, er målet med denne koordineringen å hindre at belastningen på de berørte skal bli større enn nødvendig. For å få det til, er det viktig å få oversikt over både hvilket materiale som finnes og likeså oppfordre til gjenbruk av data.

Det ligger mye data hos Riksantikvaren, blant annet minnearkivet, filmopptakene fra rettsaken, og arkivet fra 22. juli-kommisjonen. I tillegg vil de prosjektene som er i gang, generere en del datamateriale som vi håper kan legges til rette for videre forskning, sier Refsdal.

- Ser du noen utfordringer i dette med gjenbruk?

- Vi er jo avhengige av at forskningsmiljøene er villige til å dele på materialet de har samlet inn. Signalene jeg har fått fra forskerne som er i gang, gjør meg optimistisk i så måte. I tillegg må vi arbeide for at samtykkene som innhentes, er utformet på en slik måte at datamaterialet kan brukes videre.

IKKE MER BYRÅKRATI

Medlemmer i koordineringsgruppen vil bli nøkkelpersoner inn mot sine egne forskermiljø. Informasjonsflyt begge veier vil være helt nødvendig, mener sekretæren.

- Jeg er blitt godt mottatt alle steder jeg har vært for å gjøre denne nye funksjonen kjent. Mange prosjekt er allerede i gang. De fleste er innenfor medisin og psykisk helse. På sikt vil det helt sikkert komme mange prosjekt fra områdene samfunnsvitenskap og teknologutvikling. Denne unike grufulle hendelsen har gitt forskermuligheter som forhåpentlig aldri vil komme tilbake på den måten.

Refsdal har møtt noen bekymringer fra forskermiljøet. De spør om dette vil bli et nytt lag byråkrati. Målet er å ikke bli det. Gruppen skal ikke si ja eller nei til forskning, men legge til rette for forskerne samtidig med at de berørte blir minst mulig belastet. Det skal være en gevinst for forskermiljøene i å samarbeide.

- Det blir viktig for meg å bygge nettverk og skape tillit, sier Refsdal. - Virkemidlene er ikke penger eller juss, men myke verktøy som samarbeid og informasjon - på tvers av fagmiljøer.

KOORDINERING AV 22. JULI-FORSKNING

KLIPP FRA MANDATET:

FORMÅL

«Koordineringsfunksjonens overordnede målsetting er å ivareta hensynet til de berørte. Med berørte menes etterlatte, skadde, rammede, nære pårørende, venner og offentlig og frivillig innsatspersonell.

Koordinering av forskningskontakt mot de berørte har som formål å fremme etisk og forvarlig forskning overfor målgruppen. De berørte utgjør en begrenset og felles informantgruppe for forskning på tvers av fagområder og problemstillinger.»

AKTØRER I KOORDINERINGS- GRUPPEN

- De regionale helseforetakene
- Universitetene
- Relevante høyskoler
- Folkehelseinstituttet
- Instituttsektoren
- Forskningsrådet
- Helsedirektoratet
- Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress
- Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid
- Senter for krisepsykologi
- Kommunenes arbeidsgiver-, interesse- og medlemsorganisasjon (KS)
- Nasjonal støttegruppe for 22. juli-hendelsen
- Riksarkivet

De tre nasjonale forskningsetiske komiteene NEM, NENT og NESH er gitt observatørstatus ved deltakelse av de respektive sekretariatslederne.

98 %
MENER UTGIVELSE
AV BLADET ER VIKTIG!

Ny leserundersøkelse!

Forskningsetiske komiteer er utgiver av bladet Forskningsetikk som redigeres etter Redaktørplakaten og er medlem av Fagpressen. Vi ønsker stadig å forbedre bladet og gjorde i den sammenheng en leserundersøkelse før sommeren.

Informantene ble trukket ut blant abonnentene. Det ble gjennomført telefonintervju av 200 personer. Resultatene som kom fram, er tolket med feilmarginer på 3 – 7 prosentpoeng.

Tekst: Lise Ekern

FRA OPPSUMMERINGEN:

- Høy lojalitet - 3 av 4 leser alle utgaver
- Hovedvekten av leserne abonnerer på grunn av arbeidet sitt (73 %)
- Svært høy interesse for artikler som knytter de ulike hovedtemaene til etikk. Innenfor sine egne felt angir 80-90 % høyeste interesse for å lese. Også mer generelle artikler som forskningsetisk historie og teoretisk etikkstoff har høy interesse totalt sett.
- Leserne ønsker en miks av temautgaver og ordinære utgaver.
- Jevnt over er leserne godt fornøyd med både miksen av stoff og de ulike aspektene ved artiklene. Så og si ingen er misfornøyd, men det kan jobbes mot en enda høyere tilfredshet ved å flytte leserne fra «ganske fornøyd» til «meget fornøyd».
- 91 % er fornøyd med formatet
- 82 % er fornøyd med antall sider
- 56 % angir Forskningsetikk som sin viktigste kilde til forskningsetiske tema - bladet er på topp innenfor alle målgrupper i undersøkelsen
- Halvparten foretrekker fortsatt Forskningsetikk i papir, mens 36 % kunne tenke seg både elektronisk og bladet i papir.
- God kjennskap til utgiver - 57 % kjenner til Forskningsetiske komiteer eller kombinasjoner av dette.

Vi benytter anledningen til å takke alle dere som tok dere tid til å svare på intervjuet. (Red.)

USA ønsker å forebygge forskningsfusk bedre

Foto: Shutterstock

SEKS UNIVERSITET* i USA har deltatt i et prosjekt som skulle kartlegge hvordan studenter tilegner seg kunnskap om forskningsetikk. Nå er rapporten** klar. Undersøkelsen er et ledd i forebygging av forskningsfusk.

Rapporten ble offentliggjort i august i år og viste at studentene for det meste har god kjennskap til forskningsetiske begreper som selvplagiat, forskningsfusk og interessekonflikter. Men de viser ikke samme evne til å bruke kunnskapen i egen forskning.

Hovedfunnene i undersøkelsen viser at størsteparten av studentene svarer at det er veiledere som tar opp forskningsetiske problemstillinger med dem der det er aktuelt. Ansatte på fakultetene, ca. 70 %, sier at studentene setter sin lit til veilederne istedenfor å tilegne seg kunnskapen selv. På den måten blir en opplæring i forskningsetikk ikke lik og helt avhengig av veileders kunnskap og innsikt.

Myndighetene i USA vedtok for tre år siden et regelverk som ga universitetene ansvar for opplæring av egne studenter i forskningsetikk. – Men undersøkelsen viser at en bredere og formell opplæring i forskningsetikk må til, sier Daniel Denecke, assosiert visepresident i The Council of Graduate Schools, som har ansvaret for akademiske studier.

Noen av universitetene har allerede satt i gang tiltak. Universitetet i Alabama vil lage program som inngår i selve undervisningen. Slik vil studentene få en grundig innføring i hva ansvarlig forskning er på et tidlig stadium. I tillegg ønsker de å arrangere workshops for trening i forskningsetisk praksis.

Universitetet i Arizona planlegger en konferanse for både studenter og veiledere. Sammen skal det utvikles retningslinjer for hva som er god, forskningsetisk praksis. Prodekan ved universitetet sier at undersøkelsen har ført til et nytt fokus på forskningsetikk. Han betegner rapporten som et gode for hele academia. – Hvis ph.d. – stipendiatene går foran med et godt eksempel, blir det en god læring for de yngre, mener han.

*UNIVERSITETENE SOM VAR MED I UNDERSØKELSEN: Colombia, Emory, Michigan State og Pennsylvania State Universities, the University of Alabama at Birmingham og University of Arizona.
**LINK TIL RAPPORT: www.cgsnet.org/benchmarking/best-practices-data/PSI-dashboard

KILDE: Insider Higher Ed – New

EU vil innføre nye regler for forskning på bevisstløse

DET SKAL BLI lettere å forske på utvikling av nye behandlingsmetoder på bevisstløse pasienter mener EU – kommisjonen og legger fram et nytt forslag.

I dag er det slik at det må innhentes samtykke fra nærmeste pårørende eller to uavhengige leger. På grunn av så strenge regler er det nesten umulig å gjennomføre legemiddelforskning på akutte situasjoner. Men det vil fortsatt være et krav at utprøvingen ikke må være til skade for pasienten og at forsøket må gjelde den lidelse pasienten er blitt bevisstløs av.

Samtidig vil kommisjonen forenkle godkjenningsprosedyrene, de vil ha større åpenhet om forsøkene og vil ha lettere offentlig adgang til resultatene.

EU – kommisjonens forslag skal først godkjennes av Europarådet og Europaparlamentet. Det forventes å trå i kraft i slutten av 2016.

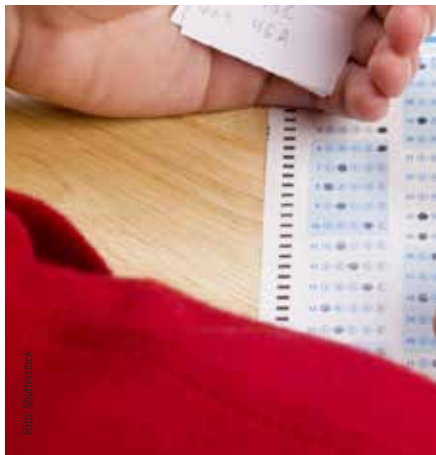
KILDE: dagens.medisin.dk

Foto: Shutterstock

Juks og fanteri på renommerte Harvard universitet

MANGE BLE MILDT sagt overrasket da det på Harvard universitet ble oppdaget at 125 studenter hadde jukset seg til lettere arbeid på hjemmeeksamen. Dette ble offentliggjort i august. Det viste seg at av 250 kontroller hadde halvparten overdrevet sin «klipp og lim» aktivitet. Det å bli tatt, fører til ett års uteblivelse fra studiene.

Nyheten har fått andre akademiske miljø til å reagere. Professor i management ved Rutgers University, Donald McCabe, mener å se en holdningsendring blant studentene. Han viser til to undersøkelser som er gjort i akademien.

Den ene gjaldt perioden 2006 til 2012, hvor 60 % av studentene sa at de hadde fusket. Tilsvarende

undersøkelse fra 2002 til 2006 hadde tallet 68 %. – Vel nok et høyere tall, men jeg er sikker på at grensen for plagiat i dag settes mye høyere. Det stemmer med en annen undersøkelse som har tatt for seg plagiat fra år 2001.

Arthur Levine, president i Woodrow Wilson National Fellowship Foundation referer til at 46 % av masterstudentene rapporterer om at studentenes kunnskap om hva plagiat er, har sunket. De har en svært vid forståelse.

KILDE: www.csmonitor.com/USA/Education/2012/0831/Cheating-at-Harvard-probe-focuses-on-plagiarism-in-era-of-blurry-ethics

Etiske spørsmål om truede dyrearter – ny rapport

ROTTER MED RØDT HÅR og skilpadder med mykt skjold er blant dyrearter som er utrydningstruet. Er samfunnet beredt til å gjennomføre tiltak for å verne slike sjeldne arter?

Noen av svarene på det kan vi finne i rapporten *Priceless or worthless**, som ble offentliggjort i Syd-Korea 18. september. 8000 forskere har gått sammen om å lage rapporten som omhandler hvordan man skal ta vare på 100 av de mest truede dyre- og plantearter i verden. Hva er verdien av en dyreart hvis den ikke er til gagn for mennesket? Det er ett av spørsmålene forskerne stiller.

Jonathan Baillie, leder av Zoologisk Institutt i London, har tatt initiativet til rapporten. Han opplever stadig holdninger som at dyr verdsettes etter hvor mye de betyr for menneskene, ikke i kraft av deres egenverdi.

En slik utvikling er ikke godt mottatt blant internasjonale forskere innen zoologi. De mener at alle dyr har verdi og fortjener vern. De håper at «verdløse arter» kan komme høyere opp på rangstigen og inn på den politiske dagsorden.

Alle arter er unike og uerstattelige. Hvis de forsvinner, kan ikke penger bringe dem tilbake. Men hvis vi handler nå, kan vi gi dem en sjanse til å overleve. Det krever imidlertid at samfunnet støtter den etiske holdningen at alle arter har rett til å eksistere, sier en av rapportens forfattere Ellen Butcher til ScienceDaily.

*LINK TIL RAPPORT: <http://static.zsl.org/files/priceless-or-worthless-final-wq-2040.pdf>

KILDE: ScienceDaily

Foto: Shutterstock

«Experiment eleven»

– mørke hemmeligheter bak oppfinnelsen av vidundermedisin

Dette er historien om dr. Selman Waksman som lurte alle til å tro at han var oppfinneren av streptomycin, effektiv medisin i behandling av tuberkulose. Dermed fikk han Nobelprisen i medisin i 1952. Sannheten var derimot at hans stipendiat, Albert Schatz, var personen som skulle hatt æren. Tekst: Adele Flakke Johannessen

Selman Waksman og Albert Schatz var begge jødiske innflyttere fra Russland, men de var langt fra likesinnede. Waksman hadde som mål å skaffe seg både et navn og penger i mulighetenes land. Han kom til USA i 1910 og tok både college og en mastergrad i jordmikrobiologi; temaet var noe ukjent i USA, men allerede velkjent i Europa. Dette ga Waksman fordeler ettersom han kunne lese både russisk og tysk.

I 1915 ble han ansatt som forsker-assistent, og allerede ved slutten av året hadde han skrevet sin første akademiske artikkel om «Bakterier, actinomycetes og sopp i jorden». Selman Waksman endte med å ta sin doktorgrad ved universitetet i Berkeley, for så å returnere til Rutgers universitet, som professor. Han forfattet mange bøker om jordbiologi, men disse sa nesten ingenting om den mulige medisinske bruken av hans arbeid. På 1920-tallet ble Rutgers Universitet bedre stilt økonomisk. Waksman fikk muligheten til å opprette en liten gruppe med

stipendiater som skulle jobbe videre med hans arbeid. Studentene skal ha fulgt et «semi- militært regime» i en kjellerlab hvor de tilbrakte mesteparten av sin tid. Waksman selv var sjelden å se der nede.

I 1943 ble Albert Schatz en av stipendiatene som jobbet for Waksman. Schatz var tredje generasjon innflytter og hadde i motsetning til Waksman kun planer om å bli bonde etter sin far. Men dette endret seg da han mottok et skolestipend i en alder av 18 år. Det var Selman Waksman selv som tok Schatz under vingene. Albert Schatz sitt prosjekt ble å finne en kur mot tuberkulose og andre sykdommer som herjet som følge av andre verdenskrig. Han var derfor til en hver tid å finne i kjellerlabben, der han jobbet nøysomt og noterte alle forsøk med resultater.

OPPDAGELSEN

Da arbeidet til Albert Schatz begynte å vise lovende resultater i 1944, var Waksman raskt ute med å verve

støtte fra Rutgers Universitetet, samt å forhandle frem en lukrativ hemmelig avtale med da regjerende farmasisekskapet Merck. Det var ikke første gang Waksman hadde kontakt med selskapet. Waksman og sønnen til selveste Merck, hadde tidligere gjort flere avtaler og knyttet sterke bånd.

I den første vitenskapelige artikkelen som annonserte streptomycin, gav Selman Waksman likeverdig kredit og patent til Albert Schatz. Det var først etter dette at ting begynte å forandre seg. Waksman skal så ha fryst ut Schatz og lurt ham til å tro at verken han eller Waksman ville tjene penger på medisinen.

RIFTEN

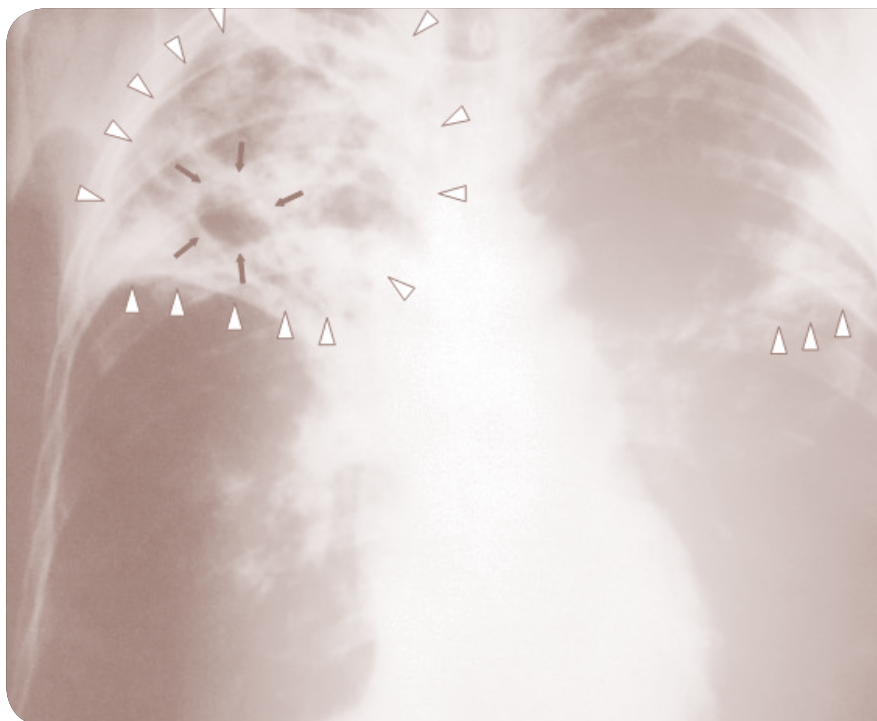
Etter hvert som streptomycin suksessen nådde avisene, begynte Albert Schatz, som tross alt gjorde både oppdagelsen og utførte testene mot tuberkulose, å merke at det ikke var han selv som mottok krediteringen. Waksman derimot tjente gode penger og mottok stor oppmerksomhet uten at

Schatz og Waksman i arbeid FOTO: WWW.COLORFULRAG.COM

Lunge med tuberkulose FOTO: WWW.PHIL.CDE.GOV

Albert Schatz ble kreditert. Albert Schatz prøvde å få snakket med sin veileder, men uten hell. Waksman hadde for lengst avskrevet Schatz.

Det skulle senere vise seg at samtidig som Schatz jobbet med videre testing av sine funn i kjellerlaboratoriet, var dr. Waksman oppe på kontoret og skrev sin egen versjon. Her omtalte Waksman seg selv som oppdageren av streptomycin. I mars 1945 publiserte han sin første bok om «microb wars». Dette var et solid verk på over 350 sider. Boken omhandlet blant annet faglige artikler basert på forsøk gjennomført helt tilbake til 1980 og frem til Albert Schatz oppdagelse av streptomycin. Men navnet Albert Schatz ble aldri nevnt i boken, kun i litteraturen.

RETTENS VEI

Albert Schatz trodde at hans avhandling og hans navn på den vitenskapelige artikkelen var det verden utenfor ville stole på, som bevis for at det var han som hadde oppdaget streptomycin. Men slik ble det ikke. Spenningen

steg rundt oppdagelsen frem til 1950, da Albert Schatz saksøkte sin tidligere veileder. Saken endte med at Albert Schatz fikk den rettslige tittelen som delt oppdager og en andel royalties. På tross av dette ble i 1952 Nobelprisen i psykologi og medisin tildelt Selman Waksman for oppdagelsen av streptomycin. Komiteen rangerte Albert Schatz kun som en assistent av lavere rang.

TRØSTEPREMIEN

Etter mange brev til ulike redaktører og journalister, før en seremoniell feiring av Waksman planlagt ved Rutgers universitet i 1994, ble Albert Schatz endelig hørt. Tiltross for sin uvilje mot å returnere til Rutgers, som nå hadde fått en egen avdeling ved navnet Waksman, ble han tilslutt overtalt til å komme for å holde en forelesning der. I 1994 mottok Albert Schatz den gjeveste prisen man kan få på Rutgers Universitet, nemlig Rutgers medaljen.

Til tross for Rutgers anerkjennelse er Albert Schatz, i dag 60 år senere,

fortsatt ikke inkludert i Nobelprisen for sin egen oppdagelse.

Denne ubegripelige historien åpner opp for flere etiske spørsmål som er aktuelle også i dag. Blant annet muligheter for og rettigheter på patenter, spørsmål vedrørende plagiat og kreditering og ikke minst rettigheter ved samarbeid innenfor vitenskapelig forskning. Et av de store spørsmålene, som stiller Nobelprisen i et negativt lys, er kanskje hvordan Selman Waksman fortsatt står som vinner og oppdager av streptomycin.

KILDER: Pringle Peter (2012): Experiment eleven. New York: Walker and Company

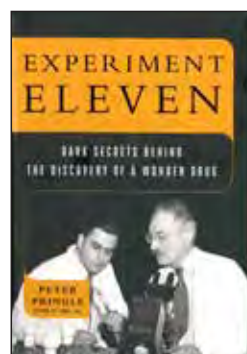

FOTO: TROND ISAKSEN

PLAGIERING – DET DUMMESTE DU KAN GJØRE SOM FORSKER?

Tekst: Gunnar Hartvigsen, medlem av
Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT)

HAR DU HØRT OM EPHORUS? Ikke det? Da bør du snarest ta inn over deg hva dette og tilsvarende programmer er i stand til. Vi snakker selvsagt om plagiering, kanskje det dumme du kan gjøre som forsker. Det er i alle fall noe av det enkleste å avsløre. Alt som behøves er en brukerkonto hos Ephorus og tilgang til det vitenskapelige arbeidet på digital form. I løpet av noen sekunder har du lastet opp dokumentet. Resten tar programmet seg av. Svaret får du i løpet av 10 minutter. Plagiering innebærer for øvrig å kopiere andres ideer, metoder, resultater eller andre skriblerier uten at de behørig krediteres for arbeidet sitt.

Dersom du ikke har Ephorus kommer du likevel langt med å bruke Google. Du kan klippe ut tekststrenger og setninger fra dokumentet og sjekke om du finner identiske treff. Da har du funnet et mulig plagiat.

KARL-THEODOR ZU GUTTENBERG

Høres dette tullet ut? Da bør du i så fall ta en nærmere titt på hva som foregår i Tyskland. Der har det nærmest blitt en folkesport å avdekke plagiater. Det hele begynte med avsløringen av at doktorgradsavhandlingen til (forhenværende) Dr. Karl-Theodor zu Guttenberg, forsvarsminister i Tyskland og utpekt som mulig arvtaker til Angela Merkel, var plagiert. Det ble en stor skandale og Guttenberg måtte etter hvert trekke seg som minister og politiker. Han mistet også dokortittelen. Prosessen ble drevet av tysk presse. Det ble også opprettet en wiki, Guttenplag Wiki, som alle kunne følge med på og bidra til.

OFFENTLIG HEKSEJAKT

Avsløringen av Guttenberg utløste en offentlig jakt på mulige syndebukker. Det faktum at nesten 60% av alle tyske toppledere har en doktorgrad, og at en doktorgrad nærmest er nødvendig for å bli toppleder i Tyskland, gjorde jakten ennå mer spennende for de som deltok. Og alle som ønsket det kunne delta i det som kalles for «crowdsourcing». Etter hvert måtte høyt profilerte politikere som fridemokratenes (FDP) Silvana Koch-Mehrin og Jorgo

Chatzimarkakis trekke seg som følge av avsløringer om plagiering i doktorgradsavhandlingene deres.

Via VroniPlag Wiki kan alle anonymt poste sine avsløringer av plagiering i tyske doktorgradsavhandlingene. Her finnes allerede avslørende informasjon om et tjuetalls avhandlingene. Og databasen vokser stadig. VroniPlag er for øvrig oppkalt etter forfatteren av den første avhandlingen som havnet i databasen, Veronica Saß, eller «Vroni» som tyskere ofte forkorter fornavnet til. Hun er datter av den kjente tyske politiker Edmund Stoiber.

ALVORLIGE KONSEKVENSER

Jeg startet med å fortelle om Ephorus. Visste du at de fleste mastergrads- og doktorgradsavhandlingene som leveres ved norske universiteter automatisk sjekkes for plagiering? Vet du også hva konsekvensen av å bli tatt er?

Følgende av å bli tatt for plagiering fikk i alle fall en doktorgradskandidat ved Det medisinsk-odontologiske fakultet ved Universitetet i Bergen erfare da han leverte sin avhandling i november 2010. Det ble oppdaget at han hadde plagiert deler av innledningen. Avhandlingen ble underkjent som følge av avsløring av plagiering. Konsekvensen var at doktorgradskandidaten ble utvist og at avhandlingen ikke ble tillatt levert i omarbeidet form. En trist utgang på mange års forskningsinnsats.

VERKTØY STADIG BEDRE

Er det mulig å lure systemene? Ja det er det. Ved å omskrive store deler av teksten så vil ikke plagieringen oppdages. Men det er i dag. Disse verktøyene er under stadig utvikling. Om noen år er de kanskje enda smartere

Moralen er, som alltid, hold din sti ren. Plagiering er i alle fall noe av det dumme du kan foreta deg som forsker. Den beste måten å unngå plagiering er å oppgi alle kilder. Er du i tvil så ta med referansen. Dette er også en god strategi for å unngå å skaffe deg fiender – alle forskere setter pris på å bli sitert!

FORSKEREN I FORSKNINGSPROSESSEN: EN METODEBOK OM SITUERING*

Forfattere: Cecilie B. Neumann og Iver B. Neumann

Antall sider: 119

Forlag: Cappelen Damm Akademisk, 2012

TO forfattere står bak en liten bok med nyttige refleksjoner over hvordan forskeren situerer seg, kan påvirke datainnsamlingen. Det er en metodebok av kvalitativ karakter som maner til omtenkksomhet, fordi forskerens manglende bevissthet om sin situering kan forandre perspektiv og konklusjoner.

Et sentralt premiss er at ingen forsker kan la være å inngå i en relasjon til sine informanter. Neumann & Neumann sverger til den dialogiske logikk og distanserer seg fra det positivistiske idealet om nøytralt å observere sosiale fenomener utenfra uten selv å bli involvert; de refererer bl.a. til Hans Skjervheims klassiske essay Deltakar og tilskodar. Informantene blir nødvendigvis påvirket av forskerens nærvær og væremåte – og vice versa. Forfatterne hevder at grunnleggende sett er forståelse og tolkning av sosiale fenomener et resultat av et møte mellom ulike ståsteder: forskerens og informantenes.

I boka drøftes tre former for situering: (a) feltsituering; (b) selvbiografisk situering; og (c) tekstsituering. De trekker på gestaltpsykologien innenfor fenomenologien som inspirasjonskilder og hevder å føre denne forskningstradisjonen tilbake til samfunnsvitenskapene gjennom denne boken. Hvordan opplever og oppleves vi av respondentene vi samhandler med og observerer i felt? Dette bidrar til å påvirke hva respondentene snakker om, hvordan de snakker om det, og hvor mye de snakker om temaet som undersøkes. Det uttalte og det man ikke gjør, kan være avgjørende for hvilke data man får. Det er forskerens forpliktelse å reflektere over dette. Forfatterne kaller det feltsituering, m.a.o. en løpende plassering av seg selv i felt og en bevisstgjøring av det psykologiske feltet mellom forsker og informant.

Selvbiografisk situering innebærer en historisk bevissthet om forskerens egen bakgrunn. Alle forskere bærer uvegerlig med seg sin sosiale plassering inn i forskningen. Det gjelder alt fra oppvekst, erfaring, utdanning, klasse, kjønn, livssyn osv. Det handler om forskerjeget slik det har vokst fram gjennom primærsosialisering (inklusive barndomstraumer) i familiesfæren og sekundærsosialisering gjennom utdanning og erfaring som samfunnsborger. Selvbiografisk situering er m.a.o. refleksjon over hvordan egen sosial posisjon og bakgrunn potensielt påvirker forskningsprosessen.

Forskningsprosessen er ikke avsluttet før det foreligger en publikasjon. Men forskeren har ofte liten kontroll over hvordan innholdet i det publiserte arbeidet blir brukt. Gjennom publisering blir forskningsresultatene et offentlig gode, som hvem som helst kan bruke til egne formål. De kan brukes til å legitimere eller kritisere samfunnsforhold. Selv om forskeren prinsipielt ikke kan kontrollere hvordan hennes/hans forskning blir brukt eller misbrukt, påhviler det forskeren å reflektere over mulige konsekvenser av forskningen. Dette kaller forfatterne tekstsituering.

Boken er framfor alt vitenskapsteoretisk ettersom forskerens situering påvirker forskningsprosessen og dens resultater. Men situeringsspørsmålet har også en forskningsetisk side. Overfor respondentene er det viktig å være åpen om egne førforståelser (eufemisme for forutinntatthet eller fordommer). Dette er like viktig som at frivillig informert samtykke er et viktig prinsipp i NESH' forskningsetiske retningslinjer.

Neumann & Neumann påpeker at retningslinjene ikke sier noe om hva forskeren for øvrig foretar seg og bidrar med inn i forskningsfeltet. De gir lite veiledning om hvordan forskeren bør forholde seg til sine holdninger overfor feltet og respondentene, ei heller hvordan forskeren bør håndtere disse utfordringene på en etisk og redelig måte. På lignende måte er det maktpåliggende overfor leserne og brukerne av forskningsrapportene åpent å redegjøre for forskerens situering, og hvordan den kan tenkes å ha påvirket resultatene i den ene eller annen retning. Forfatterne foregir å bidra til en slik etisk håndtering gjennom selvrefleksjon om sin egen situering. De avslutter boken med oppfordringen: Forsker, kjenn deg selv!

* SITUERT LÆRING INNEBÆRER Å SE PÅ EN LÆRINGSAKTIVITET I TETT SAMMENHENG MED DEN SITUASJONEN DEN INNGÅR I.

Arne Tostensen, medlem av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH)

RETTELSEFRÅ NR. 1, 2012: Bokanmeldelsen var skrevet av Unn Yilmaz, medlem av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget)

FRA LESER- UNDERSØKELSEN:

- 82 % mener Forskningsetikk tar opp aktuelle tema
- 78 % rangerer Forskningsetikk bra på leservennlighet
- 83 % gir artiklene god score på kvalitet
- 91 % er fornøyd med formatet
- 82 % er fornøyd med antall sider
- 56 % angir Forskningsetikk som sin viktigste kilde til forskningsetiske tema - bladet er på topp innenfor alle målgrupper i undersøkelsen

ABONNEMENTET ER GRATIS - BLADET KOMMER FIRE GANGER I ÅRET
SEND E-POST MED NAVN OG ADRESSE TIL AB@ETIKKOM.NO

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Prinsens gate 18 // 0105 Oslo

Telefon 23 31 83 00 // Telefaks 23 31 83 01

post@etikkom.no // www.etikkom.no

NEM

Den nasjonale forskningsetiske komité
for medisin og helsefag

NENT

Den nasjonale forskningsetiske komité
for naturvitenskap og teknologi

NESH

Den nasjonale forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap og humaniora